

Spracovanie edičných komentárov a vysvetliviek vo vybraných zväzkoch edície Knižnica slovenskej literatúry

Veronika Rácová

RÁCOVÁ, V.: Explanatory notes and Comments in selected volumes of Library of Slovak Literature edition
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 65, No. 4, p. 302 – 313

Key words: textology, re-editions, Library of Slovak Literature, edition explanatory notes and comments

The main aim of article is to evaluate the textological and editorial approach and preparation of selected volumes of the Library of Slovak Literature edition, accomplished by the Kalligram publishing house and the Institute of Slovak Literature of the Slovak Academy of Sciences. The main attention will be focused on explanatory notes and comments that provably describe and mirror an approach of editors, name problematic places in editorial preparation of new editions and explain solutions that editor had made. I will focus on the very essence and nature of comments, reasoning and argumentation, potential readers' benefits or threats of selected editorial approaches and solutions.

Kľúčové slová: textológia, reedície, edícia Knižnica slovenskej literatúry, komentáre a vysvetlivky

Úvod

Textologicko-edičná príprava a spracovanie literárnych diel určených na (zno-
vu)vydanie predstavuje často vážny problém pre svoj neraz skôr intuitívny a subjektivistický ako objektívny a vedecký prístup prejavujúci sa napr. v nedostatočne zdôvodnených edičných rozhodnutiach, ich nejasnosti, informačnej rozkolísanosti. Východiskom tejto štúdie bude zhodnotenie textologicko-edičného prístupu pri vybraných reedíciách básnických zbierok, ktorý najpreukázateľnejšie odzrkadľujú a popisujú sprievodné komentáre a vysvetlivky. Ide o rozsiahlu tému, pri ktorej by sa dalo postupovať cez rôzne edície konkrétnych vydavateľstiev, ich samostatný výskum či komparáciu (napr. Naši klasici, Hviezdoslavova knižnica, Zlatý fond Tatranu, Čítanie študujúcej mládeže a podobne), na tomto mieste však

zameriam pozornosť na najnovší textologicko-edičný príspevok do slovenskej literatúry, edíciu Knižnica slovenskej literatúry, ktorú spoločne pripravilo vydavateľstvo Kalligram a Ústav slovenskej literatúry SAV. 303

Oblasťou môjho výskumného záujmu budú zväzky prinášajúce básnické diela autorov, ktorých tvorba spadá do 20. storočia¹ a v nich časti nazvané *Komentáre a vysvetlivky*, prípadne *Edičná poznámka*, okrajovo *Doslov*, ak poskytujú doplnkové informácie k edičnému spracovaniu. Pozornosť zameriam iba na tie časti, ktoré majú vzťah k básnickému dielu autorov, bokom ponechám komentáre, ktoré sa dotýkajú spracovania prameňov o reflexii autora a jeho diela (nazvané najčastejšie *V kritike*, *V spomienkach*, *Z listov*, *Z ohlasov* a pod.). Sústredím sa na ich koncepciu, charakter, rozsah, informačnú nasýtenosť a čitateľskú zrozumiteľnosť.

Vymedzenie pojmov

Komentáre a ich charakter vo vybraných typoch vydání

Komentáre v rôznych typoch vydání literárnych pamiatok plnia primárne dve funkcie – orientačnú a explikačnú. Prostredníctvom nich dostávajú čitatelia rozsahovo a informačne rôzne nasýtené odôvodnenia o koncepcii a systéme práce editorov/editoriek, ich výbere, postupoch, zásahoch, zmenách a pod. Rozsah komentárov sa odlišuje v elementárnom delení podľa typu vydania, edície a cieľovej skupiny. Podľa Pavla Vašáka² delíme komentár na edičné poznámky a vysvetlivky. *Edičné poznámky* vo všeobecnosti sprostredkujú textologické informácie o vydávanom diele, prinášajú editorské odôvodnenia výberu východiskového textu³ tvoriaceho základ nového vydania, jeho edičnú prípravu. Ich súčasťou je kritický aparát, ktorého cieľom je komentovanie textu po jazykovej a vecnej stránke (t. j. poznámky k jednotlivým publikovaným textom, súpis rôznočítania⁴ – variantov a textových zmien, ktoré by napr. pri komentovanom čitateľskom vydaní mali prinášať iba relevantné zmeny). *Vysvetlivky* potom kontextualizujú autora a jeho dielo z hľadiska literárnej histórie, spoločensko-historických súvislostí, objasňujú realie, dobové okolnosti, nejasné pojmy a pod.

Z obsahovej stránky môžeme podobné chápanie komentárov nájsť u Dmitrija Sergejeviča Lichačova,⁵ ktorý ich člení na oddiely prinášajúce relevantné

1 Uvádzam ich v poradí oficiálnych knižných debutov – Ivan Krasko (*Básnické dielo*, 2005, ed. Dana Kršáková), Ján Smrek (*Básnické dielo*, 2014, ed. Dana Kršáková), Lačo Novomeský (*Básne a úvahy*, 2010, ed. Ján Gavura), Valentin Beniak (*Žofia a iné básne*, 2012, ed. Ján Gavura), Janko Silan (*Básnické dielo*, 2014, ed. Edita Prihodová), Ján Kostra (*Lyrika*, 2014, ed. Valér Mikula), Vojtech Mihálik (*Básnické dielo*, 2010, ed. Milan Hamada), Milan Rúfus (*Chlapec maluje dúhu a iné*, 2009, ed. Eva Jenčíková), Miroslav Válek (*Básnické dielo*, 2005, ed. Valér Mikula), Ján Ondruš (*Básnické dielo*, 2011, ed. Milan Hamada) a Štefan Strážay (*Básnické dielo*, 2011, ed. Michal Jareš). Z tejto množiny som vylúčila zväzok Janko Jesenský *Verše a próza* (2011) – ako napovedá názov, dôležitú súčasť tvoria i prózy. V niektorých zväzkoch, s ktorými pracujem, sú zaradené i prozaické texty, no gro tvorí poézia.

2 VAŠÁK, Pavel – ČORNEJ, Petr – KOLÁR, Jaroslav – MAZÁČOVÁ, Stanislava – PRAŽÁK, Emil – VÍŠKOVÁ, Jana: *Textologie (teorie a ediční praxe)*. Praha : Karolinum, 1993, s. 120.

3 Pojmy východiskový text a základný text používam synonymne.

4 Pojem preberám podľa českého ruznočtení; v našom kontexte môžeme pojem rôznočítanie nájsť napr. u P. Zajaca v štúdií o J. Ondrušovi (ZAJAC, Peter: A na prah dverí zabodnutý mlčky sa budeš chvieť. Ján Ondruš: Z nemocnice (1965, 1996). In: *Sondy. Interpretácie kľúčových diel slovenskej literatúry 20. storočia*. Bratislava : Kalligram a Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014 s. 422).

5 LICHÁČOV, Dmitrij Sergejevič: *Textologie (Stručný nástin)*. Praha : Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., 2015, s. 93 – 95.

304 textologické, jazykové, literárnohistorické a reálie informácie (možno ich ešte ďalej deliť a podrobnejšie špecifikovať). Z textologického hľadiska by mali byť v komentároch obsiahnuté informácie o výbere textov, ich poradí vo zväzku, odvodňujú sa výber východiskového textu (t. j. z ktorého predchádzajúceho vydania editor čerpal a prečo), miesto medzi ostatnými vydania (v ideálnom prípade by sa bibliografické údaje mali radíť od prvého časopiseckého vydania po posledné autorizované vydanie), zmeny oproti predchádzajúcim vydania (textové varianty, rôznočítanie), teda kľúčové poznatky o genéze a histórii daného literárneho diela/literárnych diel. Z jazykovej stránky sa čitateľom poskytujú informácie o pravopisnej norme, v ktorej je text písaný a prípadných edičných intervenciách a zmenách podľa súčasnej pravopisnej normy, opäť s odôvodnením. Pri básnických dielach zohráva dôležitú úlohu aj objasnenie zmien a úprav v grafickom členení textu (rozhrania veršov a strof), typografii. Literárnohistorické a reálie súvislosti majú dôležitú úlohu najmä v čitateľskom vydaní, vďaka nim sa adresáti, ktorí nemusia disponovať expertnými znalosťami z danej vednej disciplíny, oboznamujú s kontextom, ktorého nevyjasnenie by mohlo skresliť či deformovať vnímanie samotného literárneho textu. Vhodným a priestorovo úsporným riešením informovania je používanie krížových odkazov.

Najrozsiahlejší kritický aparát, teda komentár k dielu, má vedecké kritické vydanie, ktoré slúži na poznávacie, výskumné účely. Zachytáva všetky vývinové štádiá a históriu konkrétneho diela (preto obsahuje rozsiahle komentáre, všetky varianty básní, celý súpis rôznočítania a pod.).⁶ Aj z dôvodu časovej a informačnej náročnosti jeho prípravy ich u nás evidujeme iba niekoľko, v súvislosti so zameraním tohto príspevku sem môžeme zaradiť *Súborné dielo Ivana Krasku I. (Poézia)* od M. Gáfrika, kde rozsiahly kritický aparát tvorí viac ako dve tretiny knihy. Častejšie a o čosi menej náročné na prípravu je čitateľské vydanie. Podľa P. Vašáka⁷ by malo byť rovnako pripravené kritickou metódou, z praxe však vieme, že neraz neprináša nielenže dôležité, často dokonca ani len základné informácie textologicko-edičného charakteru a dôraz kladie na primárny autorský text, nie sprievodné komentáre k nemu. Perspektívnou možnosťou, ktorá poskytne všetky relevantné údaje, no priamo nezaťažuje recepciu vydávaného autorského textu, sa preto v súčasnosti javia tzv. hybridné edície, ktoré ponúkajú efektívny prístup k spracovaniu relevantných literárnych diel a ich textologickej, jazykovej, literárnohistorickej a reálieovej časti.

Čitateľské vydania, kam patrí aj edícia Knižnica slovenskej literatúry, môžeme rozdeliť na tri základné typy – *odvodené, špecializované a komentované*.⁸ Odvodené či prevzaté vydanie má zväčša iba stručnú edičnú poznámku, ktorá informuje o texte/textoch zaradených do zväzku, dobe ich vzniku, prípadne o procese výberu základného textu, môže tiež odkazovať na vydanie, ktoré bolo pripravené kritickou metódou, ak také existuje, a byť doplnené o kratší doslov (sem

6 HAVEL, Rudolf – ŠTOREK, Břetislav: *Editor a text. Úvod do praktické textologie*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006, s. 75 – 78.

7 Vašák definuje tri základné typy vydania – dokumentárne, kritické a genetické. V súvislosti s kritickým vydaním rozlišuje vedecké a čitateľské, ktoré sa nelíšia prípravou, tá je vždy založená na kritickom zhodnotení prameňov, ale rozsahom sprievodných komentárov a sekundárneho dokumentačného materiálu – pozri Vašák a kol., c. d., s. 118.

8 Havel – Štorek, c. d., s. 78 – 80.

by sme mohli zaradiť niektoré, predovšetkým prekladové, zväzky edície Kruh milovníkov poézie vydavateľstva Slovenský spisovateľ). Špecializované vydania sú určené pre špecifickú cieľovú skupinu, napr. mládež, a mali by odrážať požiadavky adresátov edície, ktorých primárnym zámernom je dozvedieť sa čo najviac faktografických údajov (biografických, historických) o samotnom autorovi, diele, literárnohistorických a spoločenských okolnostiach a súvislostiach. Sekundárne texty sú preto zamerané na základné životopisné údaje, môžu priniesť úryvky zo spomienok generačných spolupútnikov, ukážky z dobovej kritickej reflexie, slovníček ozrejmujucci nejasné či príznakové slová, preklady cudzojazyčných citácií, krátku štúdiu, ktorá uvádza čitateľov do literárnohistorického a spoločenského kontextu a obrazovú prílohu. Samotná edičná poznámka textologického charakteru býva v takýchto vydaniach strohá, čo odzrkadľuje fakt, že dôraz sa kladie na iné, vyššie spomenuté, zložky. Neraz preto iba vymenúva diela zaradené do zväzku a pomenúva, bez ďalšej argumentácie, východiskové texty (príkladom takejto edície je Čítanie študujúcej mládeže vydavateľstva Tatran). Posledný typ, komentované čitateľské vydanie, ktoré je pripravené kritickou metódou – teda sa usiluje rekonštruovať a zdokumentovať textový proces a jeho špecifiká –, je svojím spracovaním najbližšie vedeckému kritickému vydaniu a prináša dostatočne rozsiahly sekundárny materiál, nie však natoľko podrobný ako pri vedeckom kritickom vydaní (napr. neobsahuje celkový súpis rôznočítania, komentáre nie sú natoľko rozsiahle a dotýkajú sa výlučne podstatných udalostí a javov). Základné informácie, ktorými by malo takéto vydanie disponovať, sú, ktoré diela boli do zväzku zaradené, v akom poradí, z akého dôvodu editor vybral práve tieto a ktoré vydanie je východiskovým textom. Súčasťou sú tiež bibliografické údaje o predchádzajúcich vydaniach, časopiseckých aj knižných, podľa Havla a Štoreka⁹ by malo obsahovať aj údaje o existencii rukopisov, náčrtov, opisov. Z dôvodov relevantných pre reflexiu diela sa uvádzajú vybrané informácie o mimotextových podnetoch k jeho vzniku, zverejňuje sa dokumentačný materiál o genéze diela, autorských i nonautorských zásahoch (samozrejme, ak editor takýmito informáciami disponuje). Nemalo by chýbať objasnenie edičnej prípravy východiskového textu, t. j. pomenovanie jazykových/pravopisných úprav (napr. prepis do súčasnej pravopisnej normy, hláskoslovné, tvaroslovné, lexikálne, štylistické zmeny), úpravy členenia textu, veršového/strofického členenia v prípade poézie, kapitol, odsekov v prípade prózy, no text by týmto typom informácií nemal byť zaťažovaný natoľko, aby sa stratila jeho čitateľská príťažlivosť a zrozumiteľnosť. Keďže ide o čitateľské vydanie, dôležitou súčasťou sú vysvetlivky, ktoré autora a jeho dielo kontextualizujú a umožňujú lepšie porozumieť vydávanému autorskému textu (t. j. historicko-spoločenské okolnosti, udalosti, osoby, inšpiračné impulzy, slovníček pojmov objasňujúci archaizmy, dialektizmy, neznáme a cudzie slová, preklady cudzojazyčných citátov a pod.). Ani v tomto prípade by sa nemalo zachádzať za čitateľskú zrozumiteľnosť, zverejňovať by sa mali iba tie javy, ktoré súvisia s dielami zaradenými do konkrétneho zväzku danej edície (k takému-to typu edície by sme mohli zaradiť Knižnicu slovenskej literatúry, Kalligram a Ústav slovenskej literatúry SAV).

9 Havel - Štorek, c. d., s. 78 - 80.

306 Komentáre vo vybraných zväzkoch edície Knižnica slovenskej literatúry¹⁰

Edícia Knižnica slovenskej literatúry, ktorá predstavuje komentované čitateľské vydanie, vznikla na základe spolupráce Ministerstva školstva SR, Ministerstva kultúry SR, Ústavu slovenskej literatúry SAV a vydavateľstva Kalligram v roku 2004. Plánovaná bola na desať rokov, vychádzala v rokoch 2005 – 2014, zameraná bola na čitateľov, ktorí sa orientujú a zaujímajú o slovenskú literatúru, t. j. širokú kultúrnu verejnosť. Edíciu tvorí základný rad, zväzky venované konkrétnym autorom, antológiám (literárne smery, skupiny, obdobia) a odborný rad, čo sú skôr literárnovedné monografie a publikácie synteticko-encyklopedického charakteru. Prvý predseda Programovej a edičnej rady Valér Mikula uviedol, že hlavnými kritériami pri jej zostavovaní bolo určenie edície, stav dovtedajších kritických vydaní či čitateľská dostupnosť jednotlivých autorov a diel. Naznačil tiež, že pôjde o „vyšší štandard čitateľského vydania“,¹¹ ktorému nepredchádzalo vedecké kritické vydanie, pretože zväčša neexistovalo (výnimkou v mnou sledovaných zväzkoch je už spomenutý I. Krasko).

V skúmanej vzorke zväzkov nie sú komentáre a vysvetlivky pripravované jednotne ani z hľadiska rozsahu, ani z hľadiska koncepcie. Prirodzený vplyv na rozsah komentárov má existencia a dostupnosť sekundárnych materiálov, ktoré má editor/edítorka k dispozícii, takže z tohto aspektu je ich rôznorodosť pochopiteľná. Čo sa týka koncepcie, editori/edítorky si prístup k ich edičnej príprave volili zrejme samostatne, podľa vlastného uváženia, resp. požiadavky na základné rámce spracovania komentárov a vysvetliviek, ktoré by mala jednotlivým zostavovateľom vopred zadávať Programová a edičná rada, nemuseli byť celkom jasne a jednoznačne komunikované, aj preto sa stretávame s rôznymi, informačne nie vždy uspokojivými, postupmi. Adresátom edície však tieto aspekty nemusia byť zrejme, môžu preto očakávať určitý štandard, ktorý by tento typ čitateľského vydania mal spĺňať.

Edičnú poznámku ako samostatnú časť komentárov editori/edítorky nevyčleňovali osobitne, zväčša bola ich integrálnou súčasťou, výnimkou sú zväzky venované Kraskovi, Novomeskému, Beniakovi, Silanovi a Strážayovi, líši sa však jej rozsah i charakter – niekde ide iba o bibliografický súpis použitých vydaní (Novomeský, Beniak), inde o podrobný popis edičného prístupu zostavovateľa/zostavovateľky (Krasko, Silan, Strážay), čo hodnotím pri tomto type vydania ako vhodnejší prístup, pretože na jednom mieste sú zoskupené všetky relevantné údaje textologického charakteru. Vo zväzku venovanom I. Kraskovi umiestnila zostavovateľka edičnú poznámku mimo kontext komentárov a vysvetliviek, až za kalendárium života a diela a doslov, čo je skôr neštandardný model, preto môže uniknúť pozornosti čitateľov.

10 Komentáre a vysvetlivky, prípadne edičnú poznámku, si vo vybraných zväzkoch budem všimáť z textologického, jazykového, literárnohistorického a reáliového hľadiska. Keďže mi v štúdiu ide primárne o ich koncepciu, štruktúru a spracovanie, neskúmala som podrobne faktografickú presnosť zverejnených poznatkov, čo znamená, že som nepreverovala pravdivosť informácií v nich uverejnených, táto oblasť si bude žiadať ďalší výskum.

11 PASTIER, Oleg – MIKULA, Valér: ...to nie my si osvojujeme klasické dielo, ale ono si osvojuje nás. Otázky Romboidu profesorovi Valérovi Mikulovi k projektu vydávania slovenskej klasiky. In: *Romboid*, roč. 41, 2006, č. 2, s. 59.

Charakter komentárov a vysvetliviek môžeme rozdeliť do základných podskupín podľa spomínaného textologického, jazykového i literárnohistorického a reáliového hľadiska, na skúmanej vzorke sa však odlišujú kvalitatívne aj kvantitatívne. Z textologického aspektu, zahŕňajúceho relevantné informácie uvedené v prvej časti tejto štúdie, najprecíznejšie postupovala Edita Príhodová pri zväzku o Jankovi Silanovi. Nájde tu všetky dôležité informácie a argumentačné zdôvodnenia systému jej práce. Dozvedáme sa, že ide o výber z diela, že postupovala na základe chronologického princípu, informuje, prečo sa rozhodla práve pre vyselektované texty (ako hlavný dôvod uvádza estetickú reprezentatívnosť; podobne si V. Mikula pri zväzku o J. Kostrovi určil dva kľúčové aspekty, ktorými zdôvodňuje svoj výber, a to kvalitatívny a ilustračný – takéto vymedzenie a pomenovanie postupu pri výbere z diela hodnotím ako dôležité, na jeho základe sa čitatelia dokážu jednoduchšie zorientovať a nasmerovať svoje očakávania). Pomenúva východiskové texty, vysvetľuje, prečo pri ich výbere postupovala diferencovane a aký kľúč si zvolila (pri textoch vydaných za života autora a ním autorizovaných vychádza z prvého knižného vydania, pri textoch po smrti autora zo *Súborného diela Janka Silana* od J. Pašteku, 1995 – 1998; ak zohľadnila aj iné vydanie, napríklad rukopisné či strojopisné, upozorňuje na to na príslušnom mieste). Uvádza, že svojím výberom dopĺňa a prehodnocuje Paštekovo súborné dielo, upozorňuje na vypustené aj po prvýkrát zverejnené texty (podobný výber doteraz nepublikovaných časopiseckých básní nájdeme aj v iných zväzkoch). Pri vybraných, doteraz neuverejnených časopiseckých či rukopisných, básňach autora uvádza Príhodová v *Komentároch a vysvetlivkách* názov básne, časopisecký zdroj, prípadne signatúru, pod ktorou je možné ju dohľadať v SNK v Martine, pri niektorých zverejňuje i datovanie. Zaradené knižné zbierky majú plný bibliografický záznam jednotlivých vydaní, v prípade, že boli niektoré básne publikované aj časopisecky, uvádza sa aj tento bibliografický údaj. Na niektorých miestach odhaľuje stručnú genézu textu.

Precízne spracované sú aj textové varianty. Editorka porovnávala knižné zdroje s časopiseckými, ak sa odlišujú, na túto skutočnosť upozornila, zaznamenala prípadné odchýlky či prepísala celý textový variant. Podobný prístup zvolilo viacero editorov a v *Komentároch a vysvetlivkách* odtlačujú celé alebo čiastkové textové varianty, čo je z hľadiska čitateľskej recepcie nápomocné, keďže tým odhaľujú dynamiku a premeny celého textového procesu, ktorým autor prechádzal buď z vlastnej vôle (autorské zmeny, autocenzúra), alebo v dôsledku externých zásahov (redakčných, cenzorských).

Varianty, s ktorými sa majú čitatelia možnosť oboznámiť, sú dôležitými rekonštrukčnými prvkami, na základe ktorých možno sledovať a zhodnotiť históriu a genézu textu, umelecký vývin tvorcu. Najkomplikovanejším zväzkom z pohľadu ich existencie bolo nepochybné *Básnické dielo Jána Ondruša*. Hamadovo rozhodnutie preferovať tzv. vydanie poslednej ruky, t. j. posledné autorizované vydanie, vyvolalo viacero ohlasov a jeho postup v odborných kruhoch v zásade rezonuje dodnes.¹² Hamada síce popisuje a zdôvodňuje svoje rozhodnutie a tam, kde zmien

12 Pozri napr. RÉDEY, Zoltán: O sile a slabosti poslednej ruky (Ondruš ako manuskriptologický a edičný problém). In: *Romboid*, roč. 47, 2012, č. 4, s. 20 – 24; JAREŠ, Michal: Problém a jeho (ne)řešení. In: *Romboid*, roč. 47, 2012, č. 4, s. 20 – 24; REHÚŠ, Michal: Proti fetišu poslednej ruky. In: *Kloaka*, roč. 3, 2012, č. 1, s. 44 – 47; GAVURA, Ján: Prečo by mal byť mesiac šialený. In: *Vertigo*, roč. 1, 1013, č. 1 – 2, s. 48 – 50.

308 nie je priveľa (napr. zb. *Šialený mesiac* – zb. *Prvý mesiac*, prípadne časopisecky publikované texty, ktoré zaradil do oddielu *Básne*), uvádza aj významné textové prepisy, no v kritickej recepcii sa takéto jeho riešenie vnímalo ako nedostatočné. V súvislosti s jeho edičnou prípravou zväzkov o J. Ondrušovi a V. Mihálikovi je zaujímavosťou, že ako jediný z editorov uvádza, že sa pri „stanovení edičných zásad“ riadil „pravidlami na vydávanie textov modernej slovenskej literatúry“,¹³ no môžeme si iba domýšľať, čo tým má na mysli a predpokladať, že ide o *Návrh zásad pre vydávanie rukopisov a tlačených pamiatok slovenskej literatúry*, ktoré vypracovala Textologická komisia pri Literárnovednom ústave SAV ešte v päťdesiatych rokoch 20. storočia.

Dôsledný edičný prístup možno vidieť aj pri zväzkoch, ktoré pripravoval V. Mikula, obzvlášť pri M. Válkovi, kde, ako uvádza, kriticky preskúmal dostupný knižný i časopisecký textový materiál. Edičnú poznámku nevyčleňuje samostatne, no v úvode komentárov a vysvetliviek čitateľov oboznamuje so základnými postupmi svojej práce (vysvetľuje používané skratky, spôsob citovania, spôsob uvádzania plného bibliografického odkazu, spôsob uvádzania krstných mien, informuje o autorských aj redakčných zmenách a úpravách). Upozorňuje na rozkolísanosť v strofickom členení básní, pripisuje ju typografickým úpravám, ktoré, keď sa mu ich podarilo vystopovať, opravuje. V snahe predísť podobným omylom ako jediný z editorov/editoriek uvádza súpis všetkých rozhraní strán spadajúcich dovnútra strof.

Na viacerých miestach zaujme modálny ráz jeho textu, osobitý autorový štýl, ktorý sa prezentuje skôr subjektívnosťou a komunikatívnosťou smerom k (mladším) čitateľom ako strohou informatívnosťou, ktorou boli charakteristické ostatné skúmané zväzky – napr. pri básni *Vďaka strane* J. Kostru prináša informáciu, že: „Vo *Vybraných spisoch 2* vypadla 5. strofa a potom celá jedna pasáž (strofy 10 – 13) buď nedopatrením, alebo skôr preto, že doba bola už menej ‚bojovná‘. My ich však **pekne** vraciame späť, veď báseň uverejňujeme najmä na ilustráciu oných ‚bojovných‘ čias.“¹⁴ Inde zdôvodňuje vynechanie poémy *Na Stalina* takto: „jednak škoda miesta (...)“¹⁵ Pri Válkovi zase na viacerých miestach v komentároch a vysvetlivkách upozorňuje na jeho súbežnú politickú kariéru, pričom je možné vyčítať jeho postoj k nej.

Slabším miestom zväzku o Válkovi v sekcii *Komentáre a vysvetlivky* je na niektorých miestach ich vizuálna neprehľadnosť a zhustenosť, ku ktorej prispieva i to, že pri písaní rozpätia strán sú použité pomlčky vo funkcii spojovníkov, teda bez medzier, čo robí text opticky ešte hustejším a čiastočne problematizuje čítanie.¹⁶ Z hľadiska grafickej prehľadnosti *Komentárov a vysvetliviek* možno ako logické a čitateľsky ústretové hodnotiť členenie textu, ktoré použil M. Jareš. V komentároch k jednotlivým zbierkam uvádza graficky jasne vyčlenený vydavateľský záznam, recenzie na zbierku, súpis vydání básní bez autorových zásahov a zmien (knižných či časopiseckých) a komentár k jednotlivým básňam (t. j. prípadné ďalšie vydania, paginácia, textové zmeny vykonané autorom). Obsahovú výhradu

13 HAMADA, Milan: Komentáre a vysvetlivky. In: ONDRUŠ, Ján: *Básnické dielo*. Ed. M. Hamada. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011, s. 519.

14 MIKULA, Valér: Komentáre a vysvetlivky. In: KOSTRA, Ján: *Lyrika*. Ed. V. Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 482 (zvýr. V. R.).

15 Tamže, s. 470.

16 Pozri tamže napr. s. 494 – 495.

tu možno mať k editorom nie celkom jasne zadanému postaveniu súboru *Básne* z roku 1978 voči množine ostatných autorových zbierok.

Zo skúmanej vzorky je z textologického hľadiska najstručnejšie pripravený zväzok venovaný J. Smrekovi. D. Kršáková postupovala odlišne ako väčšina ostatných editorov/editoriek, líšil sa aj prístup, ktorý uplatnila pri zväzku o Ivanovi Kraskovi, azda aj z dôvodu, že pri ňom sa mohla oprieť o spomínané vydanie M. Gáfrika. Pri Smrekovi môžeme iba podľa uverejneného vydavateľského záznamu usudzovať, čo asi tvorilo východiskový text pre toto knižné vydanie, nedozvieme sa nič o prípadnej jazykovej úprave, teda z hľadiska textologického i jazykového je bez akéhokoľvek bližšieho zdôvodnenia jej edičného postupu, dôraz kladie skôr na literárnohistorické a reáliové súvislosti. Všetky ostatné komentáre a vysvetlivky v skúmaných zväzkoch sú pripravené s dostatočnými informáciami, na základe ktorých sa čitatelia môžu dozvedieť relevantné a nevyhnutné údaje.

Výber východiskového textu sa v skúmaných zväzkoch rôznil, čo je prirodzeným javom, keďže by sa vždy malo vychádzať z dôsledného preskúmania celého textového materiálu a až na základe toho určovať text, ktorý bude slúžiť ako podklad pre nové vydanie. V historickom priereze jeho výberu možno badať niekoľko tendencií, ktoré sumarizoval napríklad Mikuláš Bakoš:¹⁷

1. za najautentickejší text sa považoval autorov rukopis, teda autograf (napr. Hviezdoslavove *Krvavé sonety*, Hviezdoslavova knižnica, 1951),
2. neskôr sa prešlo k prvému tlačnému zneniu – najčastejšie to bolo prvé časopisecké vydanie,
3. rozšíreným spôsobom, ktorý značne deformoval literárne dielo, sa stala tzv. kombinačná metóda – jav, keď editor vytváral základný text tým, že spájal rôzne jeho varianty a vytvoril tak text, ktorý autor v danej podobe nikdy nenapísal (takéto edičné riešenie si v niektorých prípadoch vybral napr. K. Rosenbaum, hoci sám podrobil tento prístup kritike¹⁸),
4. napokon sa ustálilo posledné autorizované vydanie, ktoré sa však ukazuje ako mechanické, pretože textový proces nemá/nemusí mať kvalitatívne vzostupný charakter a nesmeruje od horšieho variantu k lepšiemu.

Editori sú často konfrontovaní s tým, že východiskovým textom nového vydania by sa malo stať posledné autorizované vydanie. Takáto požiadavka vychádza od žijúcich autorov či ich dedičov, ktorí ňou podmieňujú udelenie licencie/copyrightu na vydanie textu (známe sú prípady Jána Ondruša či Dominika Tatarku). Celá autorskoprávna agenda v súvislosti s prípravou reedícií a výberom základného textu, ktorý by sa mohol odlišovať od posledného autorizovaného vydania pri dielach, ktoré ešte nie sú autorskoprávne voľné, vyvoláva množstvo nejasností a otázok, na ktoré neexistujú jednoznačné odpovede. Čiastočné riešenie ponúkajú vo svojej normatívnej, nateraz novými poznatkami nespochybnenej, knihe R. Havel a B. Štorek.¹⁹

Z niektorých informácií vyplýva, že editori/editorky sa usilovali dodržiavať tzv. pravidlo poslednej ruky (napr. Kršáková, Mikula, Hamada, Jareš) aj

17 BAKOŠ, Mikuláš: K vývinu slovenskej textológie v poslednom desaťročí. In: *Literatúra a nadstavba*, Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1960, s. 251 – 281.

18 ROSENBAUM, Karol: Úlohy slovenskej textológie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 1, 1954, č. 3, s. 269.

19 Havel – Štorek, c. d., s. 8.

310 tam, kde neboli explicitne konfrontovaní s takouto požiadavkou od autorov či ich dedičov (výnimkou je azda iba M. Hamada, hoci v roku 2013 vyšla v Európskom dome poézie v Košiciach zbierka *Šialený mesiac*), prípadne zdôvodňovali, prečo to nebolo možné. D. Kršáková napríklad vo zväzku o I. Kraskovi píše: „Pri poézii sme akceptovali autorizovanú podobu jednotlivých básní.²⁰ Pri Kraskovej krátkej modernistickej próze (Naši, Sentimentálne príhody I. – II.) sme však siahli po prvých časopiseckých vydaniach, vedome a s plnou editorskou zodpovednosťou, nerešpektujúc textologickú zásadu ‚poslednej ruky‘.“²¹ Táto formulácia môže implikovať, že posledné autorizované vydanie by sa malo automaticky chápať ako základ pre vydanie nové. Na základe poznatkov z textológie však toto pravidlo môžeme vnímať ako prekonané a nefunkčné. R. Havel a B. Štorek navrhujú vychádzať z tzv. poslednej tvorivej ruky autora,²² ktorú možno odhaliť po dôslednom kritickom výskume celého dostupného textového materiálu a ktorá sa nemusí automaticky prekrývať s posledným autorizovaným vydaním.

Z hľadiska zdôvodnenia jazykovej úpravy východiskového textu sa väčšina zásahov editorov a editoriek týkala prepisu od platnej pravopisnej normy, čo možno, až na niekoľko výnimiek, chápať ako adekvátny prístup, pretože dobová pravopisná norma sa nevníma ako súčasť autorského idiolektu, nemá žiadnu relevanciu pre literárnovedné skúmanie, navyše sa v čitateľskej recepcii často chápe ako príznaková a pôsobí rušivo. Keďže však zväzky, ktoré sledujem, sú venované poézii, intervencie do jazykovej stránky textov možno vnímať ako oprávnené iba vtedy, ak nenarúšajú rytmus, rým či sémantiku, v prípade starších literárnych textov i špecifickú dobovú estetiku.

Editori a editorky pristupovali k týmto úpravám pomerne citlivo a usilovali sa zachovať osobitosti autorovho slovníka a štýlu, preto neraz ponechávajú bohemizmy, archaizmy, novotvary, najmä ak sú, ako bolo spomenuté vyššie, v rýmových pozíciách či sú funkčné z hľadiska rytmu a významu. Väčšina z nich aspoň v krátkosti informuje, akým spôsobom zasahovali do jazykovej stránky (napr. J. Gavura pri Novomeskom uvádza, že opravuje iba nesprávne zápisy cudzích slov, mien, historických a geografických názvov, ktoré potom konkretizuje v slovníčku; E. Jenčíková u Rúfusa zámerne ponecháva odchýlky od spisovnej normy ako jeho básnickú licenciu, v texte odstraňovala preklepy, doplnila chýbajúce grafémy a naznačila možné deformácie textu pod dobovými redakčnými úpravami; M. Hamada píše, že rešpektoval zvláštnosti Ondrušovej tvorby, no bez jasnejšej špecifikácie, M. Jareš potom napríklad prepísal iba niektoré tvary slov, napr. metropolí na metropol v básni *Retrospektíva* zo zbierky *Malinovského 96*, ktorú nesprávne v edičnej poznámke nazval *Perspektíva*). Z čitateľského aspektu bolo vhodné, ak editori/editorky nielen popisali, ako budú postupovať, ale uviedli aj niekoľko konkrétnych príkladov. Ako už bolo konštatované pri textologickom spracovaní komentárov a vysvetliviek, iba pri zväzku o Jánovi Smrekovi editorka neuvádza žiadne informácie o jazykovej úprave pôvodného textu.

20 Citáciu neuvádzam z dôvodu jej rozsahu celú, preto upozorňujem, že autorizovaná podoba diela (t. j. formálne schválená) nie je/nemusi byť iba jedna, ako to môže z citovanej pasáže vyznieť.

21 KRŠÁKOVÁ, Dana: Edičná poznámka. In: KRASKO, Ivan: *Básnické dielo*. Ed. D. Kršáková. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 309.

22 Havel – Štorek, c. d., s. 30.

Na dôsledné či až dogmatické dodržiavanie pravopisnej normy, ktorá vo výsledku môže meniť či deformovať prototext, upozorňuje V. Mikula pri J. Kostrovi. Mnohé zmeny, s ktorými bol v rámci edičnej prípravy konfrontovaný, preto pripisuje jazykovým redaktorom, ktorí išli neraz proti samotnému básnickému textu. Ani tu sa nevyhýba už spomenutej komunikatívnosti smerom k čitateľom, čo možno recipovať dvojako, na jednej strane ako odľahčenie strohého informačného štýlu, na druhej zasa ako jeho nežiaduce narušenie: „Vo *Vybraných spisoch 1* bola sporadicky odstraňovaná (zrejme nie z iniciatívy autora) ‚zastaraná‘ spojka *lež* (...), **lež** týmto zásahom sa stratil zamýšľaný nadnesený (rétorický) charakter verša, čo považujeme za dôležitejší prvok ako gramatickú správnosť (...).“²³

Literárnohistorický a reáliový komentár, ktorý stojí na rozhraní s jazykovým, keďže ozrejmuje niektoré nejasné či zastarané slová, je obsažný a pomerne dobre spracovaný vo väčšine zväzkov. Jeho základ tvorí slovníček pojmov, ktoré môžu byť dnešným čitateľom nejasné, nájdeme v nich vysvetlenie archaizmov, expresívnych, hovorových, knižných slov, bohemizmov, dialektizmov a pod., ozrejmujú však aj iniciály/mená historických či literárnych postáv, geografických a dobových reálií, náboženský kontext. Najpodrobnejšie slovníčky majú zväzky o I. Kraskovi, J. Smrekovi, L. Novomeskom, V. Beniakovi a V. Mihálikovi, čo vyplýva nielen z vývinovej dynamiky a pomerne rýchleho zastarávania lexiky, ale aj z tém, ktoré autori umelecky zachytávali. Komentáre vysvetľujú historický kontext k niektorým okolnostiam, ktoré sa spomínajú v jednotlivých básňach, inšpiračné zdroje, témy či motívy. Pri komentároch k jednotlivým zbierkam nájdeme neraz dobové literárnovedné hodnotenie, kľúčové pasáže z konfrontačných, resp. názorovo opozitných interpretácií vybraných básní, autokomentár básnika, ktorému je zväzok venovaný, krátke ukážky z korešpondencie, J. Gavura pripojil vo zväzku o Novomeskom napr. i svoj komentár k niektorým kontroverzným témam (dobová reflexia židovských krčmárov, kontroverzné osobnosti²⁴). Viacero editorov používa krížové odkazy, ktoré dielo lepšie kontextualizujú, prípadne upriamujú pozornosť na doplňujúce informácie.

Minimum pojmov v slovníčku vysvetľuje E. Príhodová, M. Hamada (v zväzku o Jánovi Ondrušovi) a V. Mikula (vo zväzku o M. Válkovi sa iba sporadicky objavia niektoré slová, ktoré od ostatného textu nie sú graficky odčlenené), u M. Jareša slovníček absentuje celkom, čo môže súvisieť i s menšou mierou komplikovanosti použitých motívov a lexiky. V súvislosti s týmto typom komentárov, ktoré majú skôr vysvetľovať a objasňovať ako informovať, vnímam ako problematický fakt, že E. Príhodová či M. Hamada používajú často terminológiu, ktorej mnoho čitateľov s veľkou pravdepodobnosťou nemôže rozumieť bez ďalšieho slovníkového dohľadania si pojmov (enjambement, laudatívnosť, eschaton, ateisticky travestovaný a pod.).

23 MIKULA, Valér: Komentáre a vysvetlivky. In: KOSTRA, Ján: *Lyrika*. Ed. V. Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 476 – 477 (zväzok boldom V. R.).

24 GAVURA, Ján: Komentár a vysvetlivky. In: NOVOMESKÝ, Laco: *Básne a úvahy*. Ed. J. Gavura. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010, s. 454, 472 – 473.

Komentované čitateľské vydania by mali ponúknuť adekvátne, t. j. dostatočne obsažný, informačne nasýtený, ale aj čitateľsky pútavý a prehľadne usporiadaný, sprievodný aparát, ktorý adresátov primerane zorientuje v konkrétnom edičnom prístupe. Na základe skúmaných zväzkov z edície Knižnica slovenskej literatúry sa mi preto ako funkčné javilo zreteľné oddelenie edičnej poznámky od ostatných zložiek poznámkového aparátu, pretože tak bolo možné spätne jednoduchšie rekonštruovať prípravu a úpravy východiskového textu. Ostatné zložky sprievodného aparátu, ktorých úlohou je komunikovať s čitateľmi spôsobom, aby sa im v primeranej podobe podarilo vysvetliť genézu a históriu textu, ilustrovať jeho literárnovedné vnímanie v priereze dejín, problematické miesta a dotvoriť tak celkový náhľad na autora a jeho dielo, by nemali byť nad únosnú mieru zaťažené odbornou terminológiou, vhodné je aj ich štruktúrovanejšie grafické členenie.

Editori a editorky skúmaním, analýzou, interpretáciou celého textového procesu a následnou selekciou, hierarchizáciou a kontextualizáciou informácií tvorivo vstupujú do diania textu, aby finálna podoba edície v čo najväčšej možnej miere ponúkla viacrozmerne obraz o autorovi a jeho diele a aby komunikovala aj smerom k čitateľom. Ich práca, ktorá by mala byť koncepcne jasná a zrozumiteľná, má význam pri utváraní spoločenského povedomia o dôležitých autoroch a ich textoch, preto by bolo žiaduce, aby bola pripravená čo najprecíznejšie. Tým v určitom zmysle preukazujú rešpektujúci prístup nielen k špecifikám a osobitostiam autorovho diela, ale i k svojim súčasným čitateľom a vlastnej práci.

Pramene

- BENIAK, Valentín: *Žofia a iné básne*. Ed. J. Gavura. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012.
- KOSTRA, Ján: *Lyrika*. Ed. V. Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- KRASKO, Ivan: *Básnické dielo*. Ed. D. Kršáková. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005.
- MIHÁLIK, Vojtech: *Básnické dielo*. Ed. M. Hamada. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010.
- NOVOMESKÝ, Laco: *Básne a úvahy*. Ed. J. Gavura. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010.
- ONDRUŠ, Ján: *Básnické dielo*. Ed. M. Hamada. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011.
- RÚFUS, Milan: *Chlapec maluje dítu a iné*. Ed. E. Jenčíková. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2009.
- SILAN, Janko: *Básnické dielo*. Ed. Edita Prihodová. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- SMREK, Ján: *Básnické dielo*. Ed. D. Kršáková. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.
- STRÁŽAY, Štefan: *Básnické dielo*. Ed. M. Jareš. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2011.
- VÁLEK, Miroslav: *Básnické dielo*. Ed. V. Mikula. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005.

Literatúra

- BAKOŠ, Mikuláš: K vývinu slovenskej textológie v poslednom desaťročí. In: *Literatúra a nadstavba*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1960, s. 251 – 281.
- GÁFRIK, Michal: *Súborné dielo Ivana Krasku I. (Poézia)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1966.
- HAVEL, Rudolf – ŠTOREK, Břetislav: *Editor a text. Úvod do praktickej textológie*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2006.
- LICHÁČOV, Dmitrij, Sergejevič: *Textologie (Stručný nástin)*. Praha : Ústav pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., 2015.
- PASTIER, Oleg – MIKULA, Valér: ...to nie my si osvojujeme klasické dielo, ale ono si osvojuje nás. Otázky Romboidu profesorovi Valérovi Mikulovi k projektu vydávania slovenskej klasiky. In: *Romboid*, roč. 41, 2006, č. 2, s. 57 – 62.
- ROSENBAUM, Karol: Úlohy slovenskej textológie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 1, 1954, č. 3, s. 265 – 280.
- VAŠÁK, Pavel – ČORNEJ, Petr – KOLÁR, Jaroslav – MAZÁČOVÁ, Stanislava – PRAŽÁK, Emil – VÍŠKOVÁ, Jarmila: *Textologie (teorie a ediční praxe)*. Praha : Karolinum, 1993.
- ZAJAC, Peter: A na prah dverí zabodnutý mlčky sa budeš chvieť. Ján Ondruš: *Z nemocnice (1965, 1996)*. In: *Sondy. Interpretácie kľúčových diel slovenskej literatúry 20. storočia*. Bratislava : Kalligram a Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014, s. 417 – 443.

Mgr. Veronika Rácová, PhD.
 Katedra slovenského jazyka
 a literatúry
 FIF UKF
 Štefánikova 69
 949 74 Nitra
 Slovenská republika
 e-mail: vracova@ukf.sk